

ROZDÍLY V ÚROVNI ASPIRACE MUŽŮ A ŽEN V ZÁTĚŽOVÝCH SITUACÍCH VE VOLNÉM TERÉNU

DIFFERENCES IN THE LEVEL OF MEN'S AND WOMEN'S ASPIRATION IN STRESSFUL SITUATIONS IN THE OPEN AIR

Jaroslav DVORSKÝ, Miloš FIALA, David VONDRÁŠEK
dvorsky@ftvs.cuni.cz, fiala@ftvs.cuni.cz, david@aquasport.cz

Došlo 28. 11. 2011, upraveno 29. 11. 2012, přijato 3. 12. 2012.

Dostupné na http://www.population-protection.eu/attachments/044_vol4n4_dvorsky_fiala_vondrasek.pdf.

Abstract

Ability to view real world around them is one of the descriptors of human personality.

Subjective judgments regarding their fitness to denote an activity term aspirations. The study is concerned with identifying differences between men and women in self-assessment before and after stress exposure, which formed a five-day stay in an unfamiliar environment and the need to provide the basic necessities of life themselves. Subjective responses of test persons were confronted with expert evaluation.

The main diagnostic method was subjective scaling. Observed differences are interpreted through the personality inventory the Big Five.

Key words

Sexual differences, limit performance, aspirations, burdens.

1 ÚVOD

I přes značné emancipační tendence a úpornou snahu mnohých sdružení o sblížení sociálních rolí mužů a žen existuje naštěstí stále dost odlišností, které mají svůj specifický sociální dopad.

Naše dispoziční výbava ke zvládnání každodenních obtíží způsobuje odlišné prožívání situačních změn, kterými reagujeme na proměnlivé prostředí, ve kterém žijeme. V různých stadiích vývoje člověka byl kladen důraz na rozvoj jiných kvalit, které ve společenském uspořádání (v tlupách) umožňovaly přežít. Po tisíciletí byla různě hodnocena úspěšnost mužů a žen. Role matky a pečovatelky vyžadovala pro svou součinnost rozvoj jiných osobnostních dispozic, než role lovece a ochránce. Ve vypjatých okamžicích jsou tyto genderové odlišnosti zřetelnější a rejstřík emocí pestřejší.

Kritériem úspěšnosti jedince ve společnosti je výkon a jeho následná transformace na peníze.

K tomuto cíli společnost upřednostňuje mladé, sebevědomé a rychlé jedince, kteří jsou nuceni postupovat v záplavě informací rychle vpřed.

Tyto společenské tlaky se promítají i do výchovy dětí a mládeže. Organické pronikání komerčních aktivit do volnočasové sféry utvrzuje všechny zúčastněné o nezastupitelné úloze peněz, které je provázáno odlivem dobrovolných aktivistů a zavedením jiných tržních mechanismů. Jinými slovy, sociální vazby byly nahrazeny ekonomickými, mládež se prosazuje s vysokým sebevědomím a informační záplava zase podporuje lidskou povrchnost.

Takto nastavené společenské jevy jsou v situaci „normálního“ běžného života bez připomínek. Společnost nám umožňuje vydělávat peníze a ty s námi následně ochotně vyměňuje za uspokojování našich potřeb.

Jak se situace změní v podmínkách nefungující civilizace, je ústřední otázkou pro přípravu našich kurzů přežití.

Jak bude student, který vyšel z lůna civilizačního zázemí, fungovat v podmínkách, kdy úspěch závisí na jeho způsobilosti čelit zátěži, na odhadu situace v ohrožení a především na jeho reálných možnostech?

Povinná účast studentů na kurzech přežití nám umožnila bezprostřední kontakt s neopakovatelnými reakcemi na zátěžové situace. A právě zde jsme se pokusili zachytit některé momenty, které popisují odlišné fungování mužů a žen v podmínkách limitní tělesné i psychické zátěže.

Tato studie navazuje na předchozí šetření (Dvorský, J., Fiala, M., Vondrášek, D., 2009), (Dvorský, J., Fiala, M., Vondrášek, D., 2010), kde v podmínkách simulovaného nebezpečí a zátěže směřuje k nalezení použitelných kritérií, podle kterých by se dala určit úspěšnost chování studentů při praktické výuce kurzů přežití, jejich nezdolnost ve smyslu Antonovského konceptu (1985) a na základě zjištěných výsledků definovat použitelné prediktory možného selhání jedince.

2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Dispoziční výbava jednotlivce tvoří určitý potenciál osobnostních vlastností, se kterými přistupujeme k řešení každodenních problémů. Jen zřídka se však dostáváme do situací, kdy se zátěž přiblíží našim osobním limitům. Právě v těchto okamžicích se můžeme dotknout toho, co charakterizuje naši individualitu a co nás odlišuje od ostatních.

Tam, kde se jeden člověk cítí jako ryba ve vodě, jiný strádá. Tato dispoziční výbava předurčuje člověka být v určitých oblastech lidských činností úspěšným. Opakovaným působením stejného druhu zátěže se dostáváme do stejných nebo podobných situací, pro jejichž řešení si vytváříme osvědčené vzorce chování. Ty nám pak pomáhají zátěžovou situaci vyřešit jednodušším způsobem. Setkáváme se zde s velkou interindividuální i intraindividuální variabilitou.

2.1 Sexuální odlišnosti ve zvládání zátěží

Psychologické i tělesné odlišnosti mužů a žen jsou základem i pro odlišnosti ve vnímání zátěže. Muži využívají větší fyzického potenciálu a jsou schopni lépe se vypořádat se zátěží větší intenzity, která vzniká nárazovitě, nebo trvá po kratší časový úsek. Ženy jsou spíše předurčeny ke zvládání zátěží menších intenzit a svou rezistenci prokazují v delších časových expozicích než muži.

Nejvýraznější sférou pozorovatelných odlišností mužů a žen v zátěžových či konfliktních situacích jsou emoce. Odlišná potřeba komunikovat, sdělovat a soucítit může za určitých okolností řešení vnější zátěže ztěžovat vnitřní vztahový, emocemi umocněný problém. Detaily popisuje Goleman (1995) a v této fázi nejsou předmětem našeho šetření.

V průběhu života si člověk vytváří určité postupy, které zakládají v lidském vědomí ostrůvky našich zkušeností. Ve velké většině lidského konání probíhá tento proces paralelně s civilizačním zázemím, kde se převážně tato činnost odehrává. Vyskytují se však i jiné situace, kdy zaběhnuté vzorce lidského chování použít nelze.

S řešenou problematikou souvisí pojem kauzální atribuce a aspirační úroveň.

2.2 Kauzální atribuce a aspirační úroveň

Obecně platná definice říká, že je to sklon k odlišnému připisování příčin vlastního chování a stejného chování jiných lidí (Kohoutek, 2009).

Tato tendence vede k nežádoucí rozdílnému připisování příčin vlastního či cizího úspěchu a neúspěchu a ke sklonu připisovat vlastnímu chování, úspěchu či neúspěchu jiné příčiny než stejnému chování u jiných lidí.

Subjektivní prožívání neúspěchu je velkou psychickou zátěží a označení příčiny neúspěchu psychickou zátěží snižuje. Je to komplexní proces, do jehož průběhu a výsledného obsahu se promítá řada osobnostních a situačních proměnných. Egodefensivní sklon v atribuci je výslednicí působení mnohých determinant, z nichž potřeba ochránit a případně zvýšit sebehodnocení je tou nejobecnější a nejvlivnější. Lidé s vysokým sebehodnocením inklinují k sebeprosazení, zatímco lidé s nízkým sebehodnocením se zaměřují na sebeochránění (Banaji, Prentice, 1994).

Aspirační úroveň vyjadřuje míru usilování o dosažení nějakého budoucího cíle nebo výkonu a zároveň míru jeho očekávání v závislosti na předchozích vlastních úspěších či neúspěších.

Bylo zjištěno, že dosažený úspěch vede obvykle k mírnému zvýšení aspirace, zatímco neúspěch k jejímu mírnému snížení. Cílovou diskrepancí se označuje rozdíl (kladný i záporný) mezi předchozí dosaženou úrovní výkonu a následujícím vyjádřením míry usilování a očekávání. Za výkonovou diskrepancí chápeme rozdíl mezi očekávanou a skutečně dosaženou úrovní výkonu. Dosažení, respektive nedosažení stanoveného cíle je spojeno s prožitkem úspěchu či neúspěchu a zvyšuje, nebo snižuje sebehodnocení. U lidí s adekvátním

sebehodnocením odpovídá usilování a očekávání jejich schopnostem, u lidí s nepřiměřeným sebevědomím jsou aspirace nereálné (ve smyslu přečeňování i podčeňování vlastních možností).

Shrnutí dosavadních přístupů ve výzkumu aspirace rozděluje lidi na dva typy:

- a) na jedince snažící se dosáhnout úspěchu,
- b) na jedince snažící se vyhnout neúspěchu.

Z výše uvedeného vyplývá, že kauzální atribuce ovlivňuje aspirace subjektu.

Zdravá úroveň aspirace koresponduje se schopnostmi a dovednostmi jedince. Odchytky na obě strany jsou projevem nereálného hodnocení, které není v relaci se skutečností.

Otázkou je, k jakým zaznamenaným odlišnostem dochází v oblastech subjektivních soudů, v odhadech svých možností (aspirační úrovně) a následné spokojenosti se svým fungováním mezi muži a ženami, účastníky našich kurzů přežití.

Tyto otázky řeší tato studie.

3 CÍL VÝZKUMU

- 3.1 Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit skupinové odlišnosti v reakcích mužů a žen na nadcházející zátěžovou expozici účastníků kurzů (úroveň aspirace).
- 3.2 Druhým cílem bylo zjistit rozdíly subjektivních a objektivních soudů úrovně aspirace v porovnání s expertním hodnocením reálného stavu u mužů a žen při zvládání zátěže.
- 3.3 Najít pro případně zjištěné odlišnosti odpovídající odůvodnění na úrovni psychických vlastností.

4 METODY VÝZKUMU

- 4.1 Osobnostní charakteristiky pokusných osob byly zjištěny prostřednictvím NEO-„Big Five“ pětifaktorového osobnostního inventáře.
- 4.2 Úroveň aspirace jako ukazatele osobního vztahu k nadcházející zátěži a další pocitové ukazatele o vlastní úspěšnosti po skončení akce byly zjišťovány subjektivním škálováním pocitů pokusných osob před odjezdem na kurz a bezprostředně po návratu. Na 100 mm úsečce zaznamenávali úsečkou odpověď na jasně formulovanou otázku (1 mm je 1 dotazníkový bod).
- 4.3 Expertní hodnocení úrovně aspirace bylo prováděno instruktory, kteří se přímo účastnili kurzů přežití. Instruktoři posuzovali prostřednictvím dotazníků jednotlivé účastníky v následujících ukazatelích: prosociální a nesobecké chování, vhodnost sledu navrhovaných kroků k vyřešení

situace, dochvilnost, podřizování osobních zájmů zájmům celku a schopnost osvojit si nové dovednosti. Pozorování v těchto intencích bylo prováděno po celou dobu kurzu a každý večer docházelo ke konzultacím a postřehům zaznamenaných i jinými instruktory. Na 100 mm úsečce zaznamenávali svůj soud a vyhodnocení probíhalo stejně, jako u pocitů či názorů pokusných osob (1 mm je 1 dotazníkový bod).

5 SOUBOR POKUSNÝCH OSOB

V průběhu čtyř let se praktické výuky přežití v rámci akreditovaného směru ochrana obyvatelstva zúčastnilo 52 studentů – účastníků kurzu ve věku 21 – 24 let, kteří se podrobili dotazníkovému šetření.

6 ORGANIZACE ŠETŘENÍ

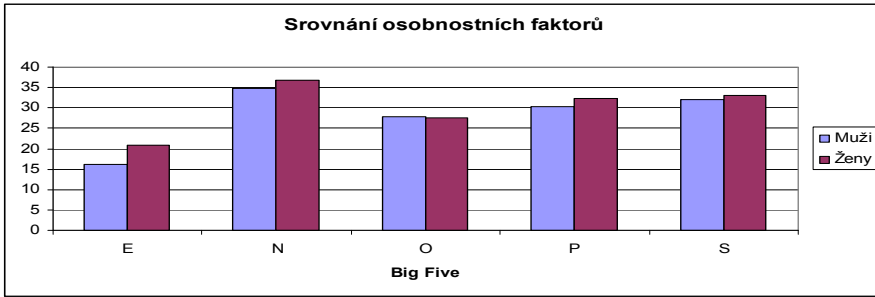
Výše zmiňovanou zátěží je označen pětidenní pobyt v neznámém horském terénu, kdy je jedinec odkázán na vlastní schopnosti a dovednosti. Zátěžovým faktorem je nutnost každodenního přesunu, odolávání klimatickým podmínkám a zajišťování si základních životních potřeb bez civilizačního zázemí. Tomuto přiblíží nadcházející akci. Všichni mají k dispozici doporučený seznam vybavení a přibližně znají charakter a ráz denního programu. V den odjezdu, před nástupem do autobusu, vyplní probendi dotazník, kde formou subjektivního škálování zjišťujeme úroveň aspirace, tzn. jak se cítí být připraveni nadcházející zátěž zvládnout.

V průběhu kurzu jsou účastníci sledováni zaškolenými instruktory, kteří hodnotí každého účastníka podle několika kritérií. Souhrnně tak vystihnou jeho individuální výkon ve zvládnání a řešení zátěžových situací, schopnost spolupracovat, nacházet účinná řešení v překonávání překážek na cestě k cíli, nesobecké chování a dovednost vést lidi.

Bezprostředně po návratu účastníci, opět formou subjektivního škálování, zhodnotí svůj odvedený výkon a vyjádří tak svou spokojenost se zvládnutím celého programu kurzu.

7 VÝSLEDKY

Zjištěná osobnostní data (obr. č. 1) ukazují v průměru na minimální odlišnosti mezi muži a ženami. Nejvýraznější odlišnosti byly zaznamenány u faktoru extraverte – faktor „E“, který ukazuje na výrazně vyšší potřebu žen – účastnic praktické výuky – sdílet a zvětšovat svůj prostor ke společenskému styku. Ve vztahu k absolvované zátěži se jeví toto zjištění za potvrzení skutečnosti, že ženy lépe zvládají zátěžové faktory ve skupině, kdežto muži mají tendenci zátěž řešit individuálně.

Obr. 1
Srovnání osobnostních faktorů mužů a žen

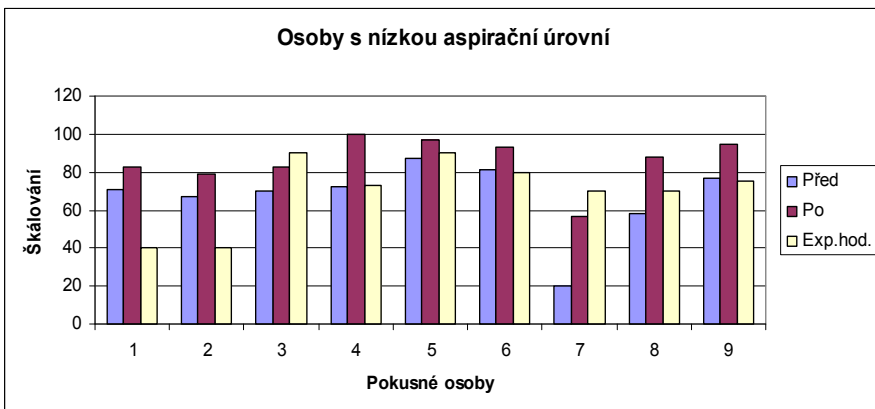
V návaznosti na výsledky publikované v předchozích článcích je uvedeno zde jen to nejdůležitější.

Pokusné osoby byly ex post rozděleny do tří skupin.

1. skupina – jedinci snažící se vyhnout neúspěchu

(subjektivní hodnocení po návratu je min. o 10 bodů vyšší)

Aspirační úroveň před zátěží byla výrazně nižší než svůj subjektivně hodnocený výkon po skončení zátěžové akce. Jinými slovy, jedinci této skupiny měli menší mínění o svých schopnostech a opatrně, skoro až nejistě přistupovali k zátěžovým podnětům, které následně hravě zvládli. V průběhu akce neměli ve srovnání s ostatními pokusnými osobami větší problémy, a to se odrazilo ve výrazně vyšším závěrečném subjektivním zhodnocení svého výkonu.

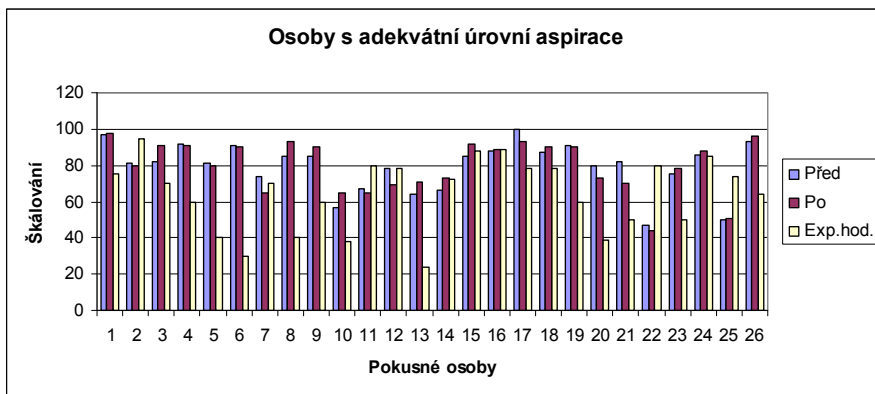

Obr. 2
1. skupina s nízkou úrovní aspirace a vysokou hodnotou výkonu – 9 účastníků kurzů

Účastníci v této skupině přistupovali k programu praktické výuky přežití s obavami a spíše ze zadních řad zkoušeli nové postupy a praktiky. Bez výzvy a jiných pobídek by sami zbytečně neexperimentovali. Navzdory tomuto přístupu zvládli všechny obtíže a nástrahy bez chyby a byli platnou oporou ostatním.

2. skupina – jedinci nesnažící se nic zkreslovat
(*odchylka subjektivních soudů před a po zátěži je +9 bodů*)

Aspirační úroveň před zátěží odpovídala přibližně subjektivnímu zhodnocení svého výkonu po skončení zátěžové akce. Jinými slovy, jedinci této skupiny reálně posoudili své možnosti a absolvovaná zátěž byla v relaci s předcházejícím soudem.

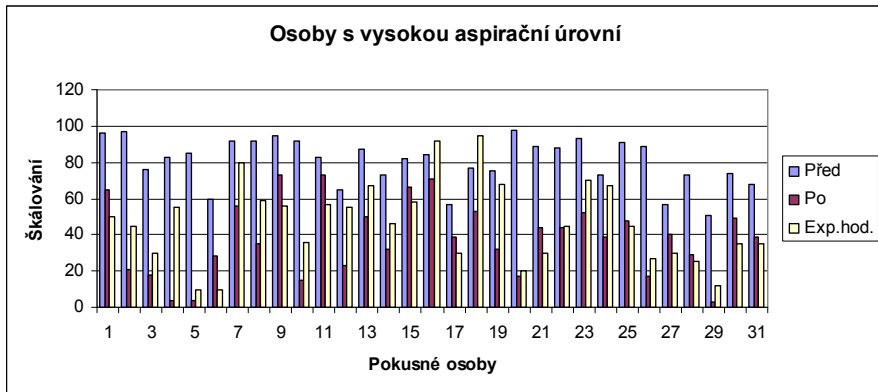
Obr. 3

2. skupina s odpovídající úrovní aspirace k možnostem jejich výkonu –
26 účastníků kurzů

Každý z účastníků kurzu měl jiné vstupní parametry pro zvládnání neobvyklých zátěží. Tato skupina vykazovala reálné hodnocení náročnosti vnějšího prostředí, které koresponduje s odhadem vlastních možností. Jejich výpovědi a soudy odpovídají reálnému stavu věci.

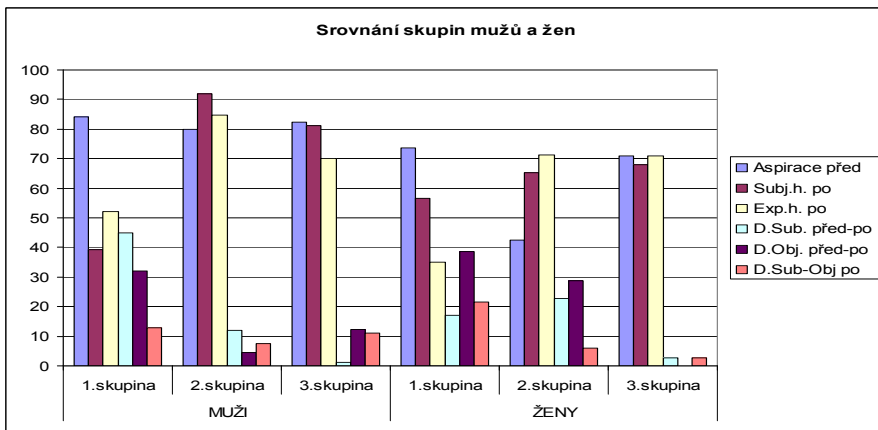
3. skupina – jedinci snažící se dosáhnout úspěchu
(*subjektivní hodnocení po návratu je min. o 10 bodů nižší*)

Aspirační úroveň před zátěží výrazně přesahovala svůj subjektivně hodnocený výkon. Jinými slovy, jedinci této skupiny měli před zátěžovou akcí větší mínění o svých schopnostech a mysleli si, že nadcházející obtíže hravě zvládnou. V průběhu akce však zjistili, že se často dostávají do situací, které nezvládají, a to se odrazilo ve výrazně nižším subjektivním hodnocení svého výkonu po skončení zátěže.

Obr. 4
 3. skupina s vysokou úrovní aspirace a nízkou hodnotou výkonu –
 31 účastníků kurzů

Účastníci kurzu v této skupině patřili k nejviditelnějším ze všech a nelze je přehlédnout. Horlivě reagují na nové podněty a není to projev extrovertního typu osobnosti. Sebevědomě podstupují i nejnáročnější zkoušky, ve kterých podávají velmi nestabilní výkony anebo selhávají.

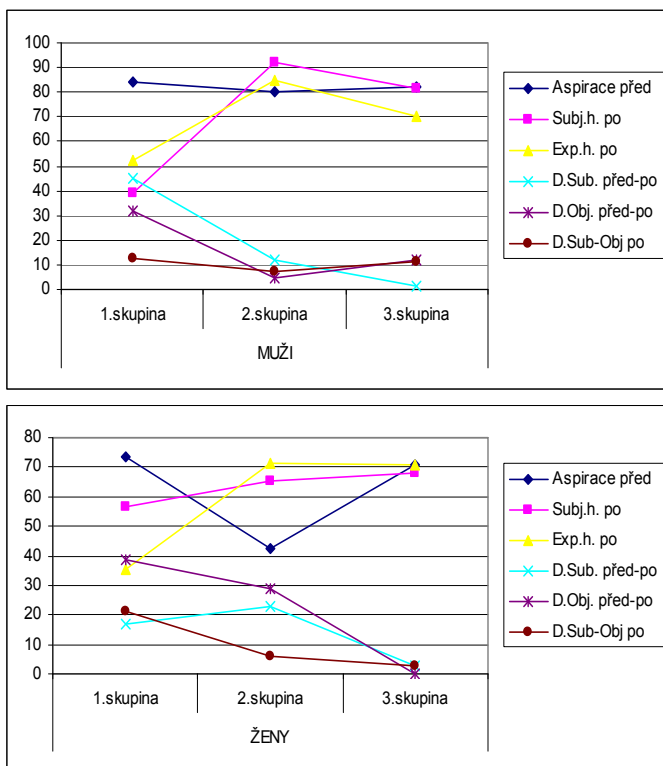

Obr. 5
 Srovnání mužů a žen po skupinách

Velikost aspirace před (modrý sloupec) zachovává u mužů ve všech třech skupinách téměř stejnou velikost. Naopak u žen byly zaznamenány nižší hodnoty, potvrzující nižší úroveň aspirace, což je vzhledem k charakteru zátěže pochopitelné. U druhé skupiny žen však byla zjištěna výrazná tendence k sebedoceňování s průvodními nízkými hodnotami aspirace.

Subjektivní hodnocení po (červený sloupec) – největším zjištěným rozdílem celého šetření byl rozdíl v subjektivních soudech zjištěný u první skupiny mužů. Bezprostřední kontakt mužů první skupiny s realitou a podmínkami, ve kterých zátěž probíhala, a následným subjektivním zhodnocením vlastní kompetence svědčí o výrazné tendenci k přeceňování vlastních možností.

Expertní hodnocení po má velmi zajímavý průběh napříč všemi sledovanými skupinami. První skupina mužů, kteří přecenili své schopnosti, byla experty hodnocena lépe než ženy ze stejné skupiny. Z toho vyplývá, že skupina žen, která přecenila své možnosti, zaznamenala celkově největší odchylku od reality, a to dokonce i v případě subjektivního soudu po absolvování akce.

Tabulka 1
Studentovo T-kritérium (pole1, pole2, strany 2, test dvojitýbřerový s nerovností rozptylů 3)

	Aspir. před	Subj.h. po	Exp.h. po	D-subj	D-obj	D-sub- ob	D-absol.		
1. skupina	0,0753	0,14	0,009	0,435	0,153	0,394	0,435	0,169	0,109
2. skupina	0,02	0,584	0,824	0,948	0,078	0,534	0,165	0,001	0,947
3. skupina	0,011	0,042	0,006	0,001	0,301	0,002	0,002	0,486	0,336

Statisticky významné odlišnosti mezi muži a ženami byly zjištěny pouze u 2. skupiny (tab. č. 1). Tato odlišnost vyplývá z konzistentnosti primárních dat, které poskytly osoby nesnažící se nic zkreslovat. Nerealistický pohled na svou způsobilost či přehnané sebedoceňování s sebou nesou doposud neidentifikované proměnné, které primární data znehodnocují a vzhledem k původnímu záměru je neumožňují statisticky uchopit. Znamená to tedy pro první dvě skupiny, jejichž subjektivní soudy nejsou v relaci se skutečností, hledat jiné srovnávací postupy.

Pro druhou, realisticky vnímající skupinu mužů a žen platí následující: muži mají v subjektivních odhadech před i po zátěžové expozici tendenci ke zveličování svých kompetencí k úspěšnému řešení zátěžových podnětů. Ženy, které spadají do této skupiny, vykázaly významnou shodu s posouzením expertů. Statistická odlišnost v tomto směru je na úrovni 0,58 až 0,82 dle Studentova T-kritéria (tab. 1).

8 DISKUSE

V rámci dotazníkového šetření, které probíhalo prostřednictvím pětifaktorového osobnostního inventáře „Big Five“, lze považovat získané výsledky za orientační zjištění. Celkový počet pokusných osob je pro odhalení případných vztahů na úrovni osobnostních předpokladů pro lepší zvládnání zátěžových situací nedostatečný. Přesto však získané výsledky naznačují některé tendence v osobnostní výbavě jedince, která může predisponovat osoby ke snadnějšímu zvládnání dlouhodobých zátěží.

S narůstajícím počtem pokusných osob a použitím jiných diagnostických nástrojů (16-PF) bude více získaných dat ke stanovení přesnějších závěrů.

Stejně tak lze očekávat zpřesnění v doposud zjištěných rozdílech mezi muži a ženami, které si zaslouží jemnější dělení na víc než tři skupiny podle subjektivních soudů.

Expertní hodnocení instruktorů jako ukazatel objektivního kritéria se porovnával pouze se subjektivním pocitem účastníků o náročnosti zátěže bezprostředně po návratu z kurzu. Výsledky, zjištěné za období tří let, umožnily rozdělit pokusné osoby pouze na tři skupiny. V průběhu další praktické výuky

letního a zimního přežití ve volném terénu se předpokládá, že s nárůstem počtu testovaných účastníků se budou výsledky zpřesňovat. Dalším výzkumným šetřením se předpokládá větší diferenciací rozdílů mezi aspirací účastníků a expertním hodnocením, které umožní diferencovat spektrum dalších účastníků výuky přežití do většího počtu vyhraněných skupin.

9 ZÁVĚR

Na základě srovnání aspirace před zátěží a subjektivním odhadem vlastního výkonu po zátěži (viz obr. 2 – 4) byly stanoveny tři skupiny podle úrovně aspirační hladiny, které potvrdily předchozí výsledky o vztahu aspirace a stability výkonu (Dvorský, Fiala, Vondrášek, 2010).

Statisticky významné odlišnosti mezi muži a ženami byly zjištěny u skupiny osob, které nemají tendenci nic zkruslovat a jejich subjektivní odhad vnější situace je v relaci se skutečností (tab. č. 1).

Pro tuto realisticky vnímající skupinu mužů a žen platí následující: muži mají v subjektivních odhadech před i po zátěžové expozici tendenci ke zveličování své způsobilosti účinně řešit situace ohrožení. Ženy spadající do této skupiny vykazaly významnou shodu s posouzením expertů. Statistická odlišnost v tomto směru je na úrovni 0,58 až 0,82 dle studentova T-kritéria (tab. č. 1).

Z doposud zjištěného vyplývá, že se vzrůstajícím počtem pokusných osob dojde ke zvyšování statistické významnosti těch faktorů osobnosti, které se budou považovat pro hledání vztahů mezi osobností člověka, psychickou odolností a aspirací za signifikantní. Další výzkumná studie bude zaměřena na hledání těch ukazatelů, které by sloužily jako prediktor výkonové nestability účastníků kurzů, které budou sledovány s cílem přispět ke zvýšení bezpečnosti při praktické výuce letního a zimního přežití v kurzech v rámci studia ochrany obyvatelstva.

Tento výzkum vznikl s podporou grantu SVV-2011-263 601.

Literatura

- [1] ANTONOVSKY, A. *Health, stress and coping*. 1. ed. San Francisco: Jossey – Bass, 1985.
- [2] BANAJI, R. M., D. A. PRENTICE. The self in social contexts. *Annual Review of Psychology*. 1994, roč. 45, s. 297–332.
- [3] DVORSKÝ, J., M. FIALA, D. VONDRÁŠEK. Aspirační tendence při praktické výuce přežití. In: *Krizový management: sborník příspěvků z vědeckého semináře – Vítkovice v Krkonoších, 2010*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko-správní, 2010, s. 17-24.
- [4] GOLEMAN, D. *Emoční inteligence*. 1. ed. Bantam Books, Praha: Columbus, 1997. ISBN 80-85928-48-5.

- [5] HARTL, P. *Slovník základních pojmů z psychologie*. Praha: Fortuna, 2000. ISBN 80-7168-683-2.
- [6] KOHOUTEK, R. Závady (dificility) a poruchy chování a prožívání dětí a mládeže. *Komenský: odborný časopis pro učitele základní školy*. Brno: PdF MU. ISSN 0323-0449. 2009, roč. 134, č. 2, s. 4-7.
- [7] NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0625-7.
- [8] ZANDEN, J. W. *Social Psychology*. New York: McGraw-Hill, Inc., 1976. ISBN 0-07-553945-4.